

Lijst van bedreigde en uitgestorven libellesoorten in Nederland (Odonata)

MARCEL T. WASSCHER

WASSCHER, M. T., 1990. LIST OF ENDANGERED AND EXTINCT DRAGONFLY SPECIES IN THE NETHERLANDS (ODONATA). – *ENT. BER., AMST.* 50 (7): 77-80.

Abstract: An annotated list of endangered and extinct dragonfly species of The Netherlands is presented. Out of the 69 species recorded in the Netherlands 9 are not native. Among the 60 native species 28 (47%) are regarded as threatened or extinct. They are divided in five categories: extinct (2), probably extinct (4), strongly endangered (7), endangered (5) and vulnerable (10). Most threatened habitats for dragonflies are mesotrophic waters, brooks and rivers. Seen internationally the occurrence of *Aeshna viridis*, an endangered species throughout Europe but locally not uncommon in The Netherlands, is of most importance.

Minstraat 15 bis, 3582 CA Utrecht.

Inleiding

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de bedreigde en uitgestorven Nederlandse libellesoorten. Dergelijke overzichten zijn al eerder gepubliceerd voor West-Duitsland (o.a. Clausnitzer et al., 1984), Oost-Duitsland (Donath, 1984), Zwitserland (o.a. Maibach & Meier, 1987), Frankrijk (Dommanget, 1987) en voor heel Europa (Van Tol & Verdonk, 1988).

Met een dergelijk overzicht kan enerzijds een beter inzicht verkregen worden in de prioriteiten van biotoops- en gebiedsbescherming en kunnen anderzijds suggesties worden gedaan voor gericht onderzoek naar het voorkomen en de oecologie van bepaalde libellesoorten. De hier gepresenteerde lijst geeft een voorlopige inventarisatie van soorten die in ons land bedreigd worden of reeds uitgestorven zijn. Het zal in de toekomst zeker noodzakelijk zijn om de lijst bij te werken in het licht van nieuwe gegevens en/of ontwikkelingen.

In Nederland zijn tot nu toe 69 libellesoorten waargenomen. Hiervan moeten 9 soorten als niet inheems worden beschouwd (zie het hoofdstuk Overige soorten). Van de 60 inheemse soorten zijn er 28 (47%) (potentieel) bedreigd of uitgestorven. De belangrijkste bedreigde biotopen zijn mesotrofe wateren, beken en rivieren. De belangrijkste oorzaken

voor de achteruitgang moeten gezocht worden in waterverontreiniging (waaronder eutrofiëring en verzuring), ontginning van moerassen en heidevelden en kanalisatie van beken en rivieren. Soms is echter ook het klimaat van invloed op voor- en achteruitgang van libellesoorten.

Alle in de lijst genoemde libellesoorten stellen hoge eisen aan hun voortplantingsbiotoop. In laaglandbeken kunnen een aantal van de in de lijst genoemde soorten (*Calopteryx virgo* (Linnaeus), *Platynemis pennipes* (Pallas) en *Gomphus vulgatissimus* (Linnaeus)) als indicatoren voor relatief veel ruimtelijke variatie en/of een goede waterkwaliteit worden gebruikt (Wasscher, 1988). Het lijkt aannemelijk dat ook in andere biotooptypen sommige libellesoorten als indicatoren kunnen worden gebruikt.

Van de libellesoorten die in Europa bedreigd zijn (Van Tol & Verdonk, 1988) en in Nederland inheems, komt één soort niet op de hier gepresenteerde lijst voor: *Coenagrion lunulatum* (Charpentier). Deze soort lijkt in Nederland meer te worden waargenomen dan vroeger en is hier nu vrij algemeen (Wasscher, 1986). De soort komt hier voornamelijk voor op heidevennen. Tot nu toe lijkt het erop dat de soort bestand is tegen de optredende verzuring van dit milieu en wellicht daarom is

deze soort in Nederland niet bedreigd.

Van de in Nederland voorkomende libelle-soorten is vooral het voorkomen van *Aeshna viridis* (Eversmann) van internationaal belang. Het areaal van deze soort ligt voor het grootste deel in Europa. Op de lijst van bedreigde libelle-soorten in Europa (Van Tol & Verdonk, 1988) staat *Aeshna viridis* als een van de zes meest bedreigde soorten genoemd. Een grote bijzonderheid aan deze soort is dat *Aeshna viridis* voor de voortplanting vrijwel uitsluitend aan dichte vegetaties van krabbescheer (*Stratiotes aloides* L.) is gebonden. Het zwaartepunt van het areaal van krabbescheer ligt in Nederland, Noordwest-Duitsland en Jutland (Westhof et al., 1971). Het lijkt daarmee aannemelijk dat *Aeshna viridis* zijn optimum ondermeer in Nederland heeft liggen, waar de soort momenteel vrij zeldzaam is (Wasscher, 1987).

Van een andere soort, *Aeshna isosceles* (Müller) lijkt het voorkomen in Nederland van Noordwest-Europees belang. Deze soort is in Nederland niet zeldzaam, maar in alle ons omringende landen (Groot-Brittannië, België en West-Duitsland) zeldzaam of zeer zeldzaam.

Om veranderingen in het voorkomen in Nederland van de libellen die in de onderstaande lijst worden genoemd vast te stellen, zijn de volgende bronnen gebruikt. Gegevens over verzamelde exemplaren zoals gepubliceerd in Geijskes & Van Tol (1983), de vangsten genoemd in de literatuur en ongepubliceerde vangsten uit het jeugdbondsarchief en het archief van de European Invertebrate Survey. De waarnemingen uit de laatste twee bronnen zijn alleen gebruikt voorzover ze mij betrouwbaar leken.

In de onderstaande lijst is aangegeven of de libelle-soorten op de Europese lijst van te beschermen soorten (Van Tol & Verdonk, 1988) staan: soorten die in gevaar zijn ("endangered"), zijn voorzien van **, soorten die kwetsbaar zijn ("vulnerable") zijn voorzien van *.

Achter elke soort staan de optimale voortplantingsbiotopen genoemd. Tussen haakjes staan de secundaire biotopen. Voor deze biotopen zijn de volgende symbolen gebruikt:

- a – voedselarme (oligotrofe) wateren
- b – matig voedselarme (oligo-mesotrofe) wateren
- c – matig voedselrijke (meso-mesotrofe) wateren
- d – tamelijk voedselrijke (eu-mesotrofe) wateren
- e – grote zuurstofrijke voedselrijke (eutrofe) wateren
- f – overige voedselrijke (eutrofe) wateren
- g – kleine beekjes
- h – bergbeken
- i – laaglandbeken
- j – grote rivieren

Lijst van uitgestorven en bedreigde soorten

Uitgestorven soorten

Deze soorten zijn met zekerheid in Nederland uitgestorven. Tevens zijn ze in de ons omringende streken uitgestorven, waardoor eventuele herkolonisatie uitgesloten lijkt. De soorten zijn respectievelijk in 1924 en 1936 voor het laatst in Nederland gevangen.

<i>Gomphus (Stylurus) flavipes</i> (Charpentier)**	j
<i>Ophiogomphus cecilia</i> (Fourcroy)**	g, i, j

Waarschijnlijk uitgestorven soorten

Van deze vermoedelijk uitgestorven soorten zijn sinds enkele aannemelijke jeugdbondswaarnemingen uit de vijftiger jaren geen of nauwelijks vangsten in Nederland meer gedaan. De meldingen van na die tijd betreffen onjuist gedetermineerde exemplaren (vooral van *Nehalonia speciosa*) of betreffen zwervers (*Onychogomphus forcipatus*). Al deze soorten zijn in de ons omringende streken zeer zeldzaam.

<i>Coenagrion armatum</i> (Charpentier)	d (c)
<i>Coenagrion mercuriale</i> (Charpentier)	g

<i>Nehalennia speciosa</i> (Charpentier)*	c
<i>Onychogomphus forcipatus</i> (Linnaeus)*	h

Sterk bedreigde soorten

De kans is groot dat de hier genoemde soorten bij onveranderd natuur- en milieubeheer in de toekomst zullen verdwijnen. Ze zijn momenteel in Nederland zeer zeldzaam en de afgelopen vijftien jaar slechts van één of enkele voortplantingsplaatsen bekend.

<i>Sympetma braueri</i> Bianchi*	d, c (b)
<i>Aeshna subarctica</i> Walker*	b (a)
<i>Somatochlora arctica</i> (Zetterstedt)	b (a)
<i>Somatochlora flavomaculata</i> (Vander Linden)*	c
<i>Sympetrum depressiusculum</i> (Selys)*	b, c
<i>Leucorrhinia albifrons</i> (Burmeister)**	b (c)
<i>Leucorrhinia caudalis</i> (Charpentier)**	c (b)

Bedreigde soorten

Deze soorten zijn momenteel in Nederland zeldzaam en in de afgelopen vijftien jaren van ongeveer vijf voortplantingsplaatsen vermeld. Eén soort is vrij zeldzaam (*Aeshna viridis*) maar deze is in deze categorie opgenomen gezien het internationaal belang van het voorkomen in Nederland (zie inleiding).

<i>Sympetma fusca</i> (Vander Linden)	b (c)
<i>Gomphus vulgatissimus</i> (Linnaeus)	i (j)
<i>Aeshna viridis</i> (Eversmann)**	d, f (c)
<i>Cordulegaster boltonii</i> (Donovan)	g (i)
<i>Orthetrum coerelescens</i> (Fabricius)	g

Potentieel bedreigde soorten

Deze soorten zijn vrij zeldzaam en zijn karakteristiek voor min of meer bedreigde biotopen. Eén soort is zeldzaam (*Cercion lindenii*), maar deze soort komt in Nederland aan de uiterste noordgrens van zijn areaal voor en het klimaat lijkt een zeer belangrijke rol te spelen bij het voorkomen in Nederland.

<i>Calopteryx virgo</i> (Linnaeus)	h, i
<i>Lestes virens</i> (Charpentier)	b (a)
<i>Platynemus pennipes</i> (Pallas)	e, i (f, j)
<i>Coenagrion hastulatum</i> (Charpentier)	b (a)
<i>Cercion lindenii</i> (Selys)	e (f, h, i)
<i>Ceriagrion tenellum</i> (de Villers)	a, b (c)
<i>Gomphus pulchellus</i> Selys	e (c, f)
<i>Aeshna isosceles</i> (O. F. Müller)	d (c, f)
<i>Libellula fulva</i> O. F. Müller	d, f (g)
<i>Leucorrhinia pectoralis</i> (Charpentier)	b, c, d (a, f)

Overige soorten

Er zijn verder vijftien libelsoorten waarvan opname wel overwogen is maar die niet in de voorafgaande lijst zijn opgenomen. Allereerst is er een groep van soorten waarvan de waarnemingen de laatste jaren, om wat voor redenen dan ook, in aantal toenemen. Deze soorten kunnen (plaatselijk) vrij algemeen worden genoemd, waardoor ze momenteel niet in hun voorkomen bedreigd zijn. Tot deze groep van soorten behoren: *Calopteryx splendens* (Harris), *Lestes barbarus* (Fabricius), *Lestes dryas* Kirby, *Ischnura pumilio* (Charpentier), *Coenagrion lunulatum* (Charpentier) en *Erythromma viridulum* (Charpentier).

Verder zijn de volgende negen soorten niet in de lijst opgenomen omdat zij als niet inheems in Nederland beschouwd moeten worden. De meeste hiervan zijn in deze eeuw slechts sporadisch waargenomen. Sommige soorten kunnen zich in Nederland handhaven, maar dat is nooit meer dan enkele jaren. Niet het voortplantingsbiotoop maar het klimaat lijkt bij de zeldzaamheid van deze soorten in Nederland steeds een doorslaggevende rol te

spelen. Deze soorten zijn: *Aeshna affinis* Vander Linden, *Anax parthenope* (Selys), *Epitheca bimaculata* (Charpentier), *Oxygastra curtisii* (Dale), *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe), *Crocothemis erythraea* (Brullé), *Sympetrum fonscolombii* (Selys), *Sympetrum meridionale* (Selys) en *Sympetrum pedemontanum* (Allioni). Geijskes & Van Tol (1983) rekenen *Lestes barbarus* (Fabricius, 1798) ook tot de niet inheemse soorten. Voortplanting van deze soort lijkt echter de laatste jaren in Nederland regelmatig op te treden. Hierdoor is deze soort nu wel als inheems te beschouwen.

Dankzegging

Met dank aan H. K. M. Moller Pilot, J. van Tol en H. Verhaar voor commentaar op het conceptartikel.

Literatuur

- CLAUSNITZER, H.-J., P. PRETSCHER & E. SCHMIDT, 1984. Rote Liste der Libellen (Odonata). In: J. BLAB et. al. - *Rote Liste der gefährdeten Tiere und Pflanzen in der Bundesrepublik Deutschland*: 116-118.
- DOMMANGET, J.-L., 1987. Etude faunistique et bibliographique des Odonates de France. - *Inventaires de faune et flore* 36: 1-283.
- DONATH, H., 1984. Situation und Schutz der Libellenfauna in der Deutschen Demokratischen Republik. - *Ent. Nachr.* 28: 151-158.
- GEIJSKES, D. C. & J. VAN TOL, 1983. De libellen van Nederland (Odonata). - *K.N.N.V., Natuurh. Bibl.* 21: 1-368.
- MAIBACH, A. & C. MEIER, 1987. Verbreitungsatlas der Libellen der Schweiz (Odonata) (mit roter Liste). - *Doc. faun. Helv.* 4: 1-230.
- TOL, J. VAN & M. VERDONK, 1988. The protection of dragonflies (Odonata) and their biotopes. - *Council of Europe. Nature and environmental series* 38: 182.
- WASSCHER, M., 1986. Over het voorkomen van *Coenagrion hastulatum* en *Coenagrion lunulatum* in Nederland - *Contactbl. ned. Libellen Onderz.* 12: 13-16.
- WASSCHER, M. 1987. Over het voorkomen van *Aeshna viridis* Eversm. in Nederland. - *Contactbl. ned. Libellen Onderz.* 13: 5-7.
- WASSCHER, M. TH. 1988. *Over de mogelijke indicatorwaarde van libellen voor ruimtelijke variatie en waterkwaliteit op laaglandbeken in zuidoost Brabant*. Doctoraalscriptie Rijks. Univ. Utrecht. 1-40.
- WESTHOF, V., P. A. BAKKER, C. G. VAN LEEUWEN & E. E. VAN DER VOO, 1971. *Wilde Planten, deel 2: Het lage land*. Uitgave Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Geaccepteerd 1.iii.1990